

Başlala Hacı Ali Efendi'nin Hayatı ve Muhallefatı (?-1803) (*)

Ertan ÜNLÜ (**)

Öz

Bu makale, Üsküdar'da Eski Hamam civarındaki Rum Mehmed Paşa Mahallesi'nde sakınken 1803'te vefat eden Fatih Sultan Mehmed Camii Vakfı Ruznamçecisi Başlala Hacı Ali Efendi'nin hayatını ve muhallefatını konu edinmektedir. Bunda Hacı Ali Efendi'yi ete kemiğe büründürme gayreti temel etkindir ve bir devlet görevlisi olarak yaşam standartları burada irdelenecektir. Bu noktada da çalışmanın kaynaklarını, diğer arşiv belgeleriyle birlikte Hacı Ali Efendi'nin muhallefat kayıtları teşkil etmektedir. Zira muhallefat kayıtları, ölen ya da çeşitli nedenlerle müsadereye uğrayan kişinin kimliği ve ailesinin yanı sıra ilgili şahsın gündelik hayatı, zevkleri ve entelektüel birikimi hakkında da veriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hacı Ali Efendi, Başlala, Fatih Sultan Mehmed Camii Vakfı Ruznamçecisi, Muhallefat.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 04.08.2025

Kabul Tarihi: 29.09.2025

(*) Bu çalışma, 13-15 Ekim 2023 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirilmiş olan Uluslararası 12. Üsküdar Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

(**) Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü.

E-posta: eunlu@ankara.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8192-0359>

Ertan Ünlü, "Başlala Hacı Ali Efendi'nin Hayatı ve Muhallefatı (?-1803)," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 21 (Kasım 2025): 89-102.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.11.21.160>

Bu eser [Creative Commons Atf-Gayri-Ticari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

The Life and Inheritance of Başlala Hacı Ali Efendi (?-1803) ^(*)

Ertan ÜNLÜ ^(**)

Abstract

This article focuses on the life and legacy of Başlala Hacı Ali Efendi, the Ruznamçeci of the Fatih Sultan Mehmed Mosque Foundation, who died in 1803 while living in the Rum Mehmed Pasha quarter around the Eski Hamam in Üsküdar. The most important factor is the effort to flesh out Hacı Ali Efendi. His standard of living as a state official is also examined here. At this point, the sources of the study, along with other archival documents, are Hacı Ali Efendi's inheritance records. In addition to the identity and family of the person who died or was confiscated for various reasons, the inheritance records also provide data on the daily life, tastes and intellectual accumulation of the person concerned.

Keywords: Hacı Ali Efendi, Başlala, The Ruznamçeci of Fatih Sultan Mehmed Mosque Foundation, inheritance.

Original Research Article

Submission Date: 04.08.2025

Acceptance Date: 29.09.2025

(*) I This study was presented as an oral presentation at the 12th International Üsküdar Symposium held in Istanbul between October 13-15, 2023.

(**) Asst. Prof., Ankara University, Faculty of Language and History-Geography, Department of History.

E-mail: eunlu@ankara.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8192-0359>

Ertan Ünlü, "The Life and Inheritance of Başlala Hacı Ali Efendi (?-1803)," *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, no. 21 (November 2025): 89-102.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.11.21.160>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Giriş

Üsküdar, günümüzde olduğu gibi Osmanlı döneminde de İstanbul'un önemli yerleşim yerlerinden biridir. İmparatorluğun Anadolu'ya ve Anadolu'nun da payitahta açılan kapısı olan Üsküdar, Topkapı Sarayı'nın karşı kıyısında ve Boğaz'a nazırdır. Eyüp ve Galata ile birlikte de "bilâd-ı selâse" olarak İstanbul'un bir parçasını oluşturmuştur. "Arazi-i Tahire"den sayılarak kutsiyet de addedilen Üsküdar, aynı zamanda üst düzey Osmanlı elitlerinin vakıf eserleriyle ihya ettikleri bir prestij noktasıdır. Bu doğrultuda da Üsküdar, pek çok devlet görevlisinin kendisine yaşam alanı olarak tercih ettiği bir mekândır.¹

Bu makalenin odağında yer alan ve Üsküdar'ın ilk mahallelerinden Eski Hamam civarındaki Rum Mehmed Paşa Mahallesi'nde² sakinken 1803'te vefat eden Başlala Hacı Ali Efendi de bunlardan biridir. Dolayısıyla bu makalenin konusunu Üsküdar'da yaşamış bir Osmanlı efendisi olarak Başlala Hacı Ali Efendi'nin hayatı ve muhallefati oluşturur. Bunda, bir Osmanlı bürokrati olarak dönemin kaynaklarında yeterince kendine yer bulamamış olan Başlala Hacı Ali Efendi'yi ete kemiğe büründürme gayreti temel etkindir ve Hacı Ali Efendi'nin yaşam standartları burada irdelenecektir. Bu noktada da çalışmanın kaynaklarını, diğer arşiv belgeleriyle birlikte Başlala Hacı Ali Efendi'nin muhallefati kayıtları teşkil etmektedir. Zira muhallefati kayıtları, ölen ya da çeşitli nedenlerle müsadereye uğrayan kişinin kimliği ve ailesinin yanı sıra ilgili şahsın gündelik hayatı, zevkleri, refah düzeyi ve entelektüel birikimi hakkında da veriler sunmaktadır.³

¹ Murat Kalafat, "Üsküdar: Harem Kadınlarının Prestij Sahası," *Art-Sanat* 14, (2020): 185-209; *Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi*, ed. Alim Kahraman, (İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları, 2012); M. Hanefi Bostan, "Üsküdar," içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 364-368.

² Rum Mehmed Paşa Mahallesi ile ilgili bk. İrfan Özgül ve Murat Çetin, "Üsküdar'ın Bir Osmanlı Kenti Olarak Şekillenmesinde Rum Mehmed Paşa Camiisi'nin Etkisi," içinde *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX*, ed. Coşkun Yılmaz, (İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları, 2017), 367-389.

³ Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Muhallefati Halifeliliği Kalemî Defterleri (D. BŞM.MHF.d.), 13116, 13117. Bilindiği gibi muhallefati veya tereke kayıtları, ölmüş ya da çeşitli nedenlerle müsadereye uğrayarak mallarına el konulmuş bir kişinin kimliği, ailesi, serveti, gündelik hayatı, zevkleri ve entelektüel birikimi vs. konular hakkında çok farklı veriler içeren önemli bir kaynak grubudur. Durağan bir görüntü sunan bu kaynak grubu, kişinin mal varlığını tam olarak yansıtmaz. Muhallefati kayıtları ile ilgili bk. Cahit Telci, "Osmanlı Devletinde 18. yüzyılda Muhallefati ve Müsadere Süreci," *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXII/2, (2007): 145-166; Ertan Ünlü, "18. Yüzyılda Osmanlı Eliti Bir Darphane Sarrafının Muhallefati: Bedros Nam-ı Diğer Petraki," *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 43, (2018): 284-287; Tahsin Özcan, "Muhallefati," içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005), 406- 407; Christoph K. Neumann, "Birey olmanın alameti olarak tüketim kılıpları 18. yüzyıl Osmanlı meta evreninden örnek vakalar," *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar* 8, (2009): 7-47; Tuncay Ögün, "Osmanlı Devleti'nde Müsadere Uygulamaları," içinde *Osmanlı Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 371-383; Fatih Bozkurt, "Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)" (Doktora Tezi, Sakarya Üni. SBE, 2011); Orlin Sabev, "Osmanlı Toplumsal Tarihi İçin Değerli Kaynak Teşkil Eden Tereke ve Muhallefati Kayıtları," içinde *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi 21-23 Kasım 2012 Bildiriler I*, haz. Mehmet Yıldırım ve Songül Kadioğlu, (Ankara: TC. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, 2013), 259-272.

Bu doğrutuda çalışmanın ilk kısmında Başlala Hacı Ali Efendi'nin hayatına kaynaklara yansıdığı oranda kısaca yer verilecektir. Ardından Hacı Ali Efendi'nin muhallefatinin müsadere sürecine değinilecektir. Son olarak da Ali Efendi'nin muhallefatu irdelenerek onun nasıl bir yaşama sahip olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Başlala Hacı Ali Efendi'nin Hayatı

I. Abdülhamid (1774-1789)'in saltanatının sonları ile III. Selim (1789-1807)'in hükümdarlığının ilk yıllarında başlala olarak görev yapmış olan Hacı Ali Efendi'nin hayatıyla ilgili kaynaklarda yeterince bilgi yoktur. Dolayısıyla Hacı Ali Efendi'nin ne zaman ve nerede dünyaya geldiği, nasıl bir aile ortamında yetiştiği meçhuldür. Belgelerde baba adı Osman olarak geçmektedir.⁴ Annesinin kimliği ise bilinmez. Bununla birlikte Hacı Emrullah Ağa isimli bir erkek kardeşi⁵ ile Ayşe isimli bir yeğeni kayıtlarda görülmektedir.⁶

Başlala Hacı Ali Efendi'nin yaşamı hakkında bilgi kırıntıları sunan kaynaklardan, onun iki evlilik yaptığı anlaşılmalıdır. Eşlerinin isimleri Nefise⁷ ve Habibe'dir. Her ikisi de pazardan alınmış cariyelerdir. Dolayısıyla onların baba adları "bint Abdullah" olarak kayıtlara geçmiştir.⁸ Öte yandan her ne kadar Başlala Hacı Ali Efendi iki eşle evlenmiş olsa da o "bilâ-veled"dir.⁹ Yani hiç çocuğu dünyaya gelmemiştir. Belki de Hacı Ali Efendi'nin pazardan alınmış iki cariyeyle evlenmesi bu sebeptendir. Nihayetinde soyunu devam ettirecek bir vârise sahip olmak önemlidir ancak Başlala Hacı Ali Efendi bu arzusunu gerçekleştirilememiştir.

Kaynaklar, Başlala Hacı Ali Efendi'nin aslen nereli olduğu konusunda suskun olsa da Ali Efendi'yi Üsküdarlı kabul etmek yerinde olur. Zira Hacı Ali Efendi, ailesiyle birlikte bu cazibe merkezini kendisine yaşam alanı olarak tercih etmiştir. Bu noktada Başlala Hacı Ali Efendi'nin hayatını sürdürmek için Üsküdar'da seçtiği mekân, Osmanlı Üsküdar'ının ilk mahallesi olan ve genellikle de geniş bahçeli evleriyle kalburüstü kişilerin oturduğu Eski Hamam civarındaki Rum Mehmed Paşa Mahallesi'dir. Başlala Hacı Ali Efendi burada hariciye ve dâhiliyeden oluşan iki kısımlı bir evde yerleşiktir.¹⁰ Büyük olasılıkla da saraydan çerağ edildikten sonra Hacı Ali Efendi buraya yerleşmiştir.

Hac vazifesini yerine getirmiş, hane-i hassadan çıkma bir devlet görevlisi olarak¹¹ Üsküdar'a yerleşmiş olan Başlala Hacı Ali Efendi'nin Enderun'daki kariyeri 1760'larda başlamıştır. Zira kendisi 6 Haziran 1793 tarihli bir belgede otuz seneden beri Enderun-ı Hümayun hizmetinde

⁴ BOA. Cevdet Maliye (C.ML.), 84/3869.

⁵ BOA. C.ML., 211/8676.

⁶ BOA. C.ML., 198/8219.

⁷ 1 Ekim 1805 tarihli bir belgeye göre Nefise Hatun kocasından iki yıl sonra vefat etmiştir. Bk. BOA. Ali Emiri Sultan Selim III (AE.SSLM.III.), 329/19098.

⁸ BOA. AE.SSLM.III., 329/19098; C.ML.,198/8219, 84/3869.

⁹ BOA. AE.SSLM.III., 329/19098; C.ML.,198/8219, 84/3869.

¹⁰ BOA. D.BŞM.MHF.d., 13116, 13117.

¹¹ BOA. C.ML., 211/8676; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* 1, haz. Nuri Akbayar, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 260.

olduğunu vurgulamaktadır.¹² 9 Temmuz 1773'te de o "kilârî"¹³ olarak belgelerde kayıtlıdır. Mayıs-Haziran 1787'de de Başlala Hacı Ali Efendi hane-i hassa ağaları arasına katılmıştır. Zaten Ekim-Kasım 1787'de de şehzadelerin eğitimi haricinde ilgili dönemde sarayda farklı sorumlulukları olan başlalalığa¹⁴ terfi etmiştir.¹⁵

Kayıtlarda total olarak da vurgulanan Başlala Hacı Ali Efendi, başlalalık görevi sırasında Saruhan'daki Gördos ve tevabii mukataasını 1791 yılında sarraf akçesiyle malikâne olarak iltizamına almıştır. Ancak o bu mukataayı elinde fazla tutamamıştır. Çünkü Saruhan mütesellimi ile yetki çatışması¹⁶ yaşamıştır. Bu duruma çözüm arayan Başlala Hacı Ali Efendi, merkeze süreci şöyle aktarmıştır:

"Sarraf akçesiyle malikâne olarak üzerime aldığım bu iltizamı, ahali ve reayayı zalimlerden korumak adına başka birine iltizam etmedim. Bunun yerine vergisini toplamak için emaneten bir adam görevlendirdim. Fakat mukataanın Saruhan Sancağı'nın içerisinde olması nedeniyle, Saruhan mütesellimi bir voyvoda oturarak hakkım olan vergileri gasp etmiştir. Ayrıca ahali ve reayaya zulmetmektedir. Dolayısıyla mağduriyetimin giderilmesi

¹² BOA. Cevdet Dahiliye (C.DH.), 148/7375.

¹³ Kilerci Koğuşu Fâtiş Sultan Mehmed zamanında kurulmuştur. Buranın âmiri serkilârî-i hâssa idi. Padişaha yemek servisi yapmak bu koğuşun göreviydi. Burada bulunan iç oğlanları hükümdarın ve Harem-i Hümayun'un ekmek, et, yemiş, tatlı, şerbet gibi her türlü yiyecek ve içecek ihtiyacını hazırlar ve muhafaza ederdi. Saray odaları ve mescidlerinin mumları da bu koğuş tarafından temin edilirdi. Bunların sayıları otuz kadardı. Kilerci Koğuşu iç oğlanları çıkmalarda kapıkulu süvari bölüklerine girerlerdi. Bk. Mehmet İpşirli, "Enderun," içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), 186.

¹⁴ Bilindiği gibi, her ne kadar Enderun teşkilatına yeni dâhil olanlar, yeni bir göreve getirilen veya bir başka odaya gönderilen çalışanlar lalaya verilse de Osmanlı İmparatorluğu'nda lala denildiğinde şehzadelerin yetiştirilmesinden sorumlu görevliler ilk akla gelmektedir. Bu anlamda lalalık klasik dönemde farklı fonksiyonları olan bir müessesedir. Ancak III. Mehmed'den sonra şehzadelerin sancağa çıkma usullerine son verilmesi, yani şehzadelerin sarayda sıkı bir gözetim altında tutulmaları, lalalığa sadece eğitim fonksiyonunun ön plana çıktığı yeni bir sıfat kazandırmıştır. Şöyle ki, şehzadelerin maiyetine harem ağalarından (has odalı) üç kişi tayin edilmektedir ve bunların en tecrübelisi ve yaşlısı başlala unvanıyla onun eğitiminden sorumlu tutulmaktadır. Şehzadeliğinde bir lalanın rehberliğiyle idareciliği öğrenen padişah, iktidara gelince de has odalı ağalardan seçtiği başlala ile yoluna devam etmektedir. Bu anlamda başlala, padişahın her daim yanında olarak hususi hizmetlerine bakar, yemek yediğinde, tebdil gezdiğinde padişaha refakat ederdi. Padişahın bulunduğu mekânların güzel kokmasından da sorumluydu. Onun saraydaki en önemli görevlerinden biri de padişah için maiyetindeki hizmetlileri vasıtasıyla şifalı karışımlar hazırlatıp bunları sunmasıdır. Lala, başlala hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimleri Sözlüğü 1* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, 1983), 166-167; Tuncer Baykara, "Lala," içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 70-71; Sinem Serin, "Osmanlı Sarayında Başlalalık ve Başlala Kulesi," *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 9/27, (2021): 461-488.

¹⁵ BOA. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterler (T SMA.d), 75, 94, 703; Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrak (T SMA.e), 217/4.

¹⁶ Osmanlı taşrasında yetki çatışmaları ile ilgili bk. Hülya Taş, "Osmanlı Taşra Yönetiminde Yetki Alanı Çatışmaları: Yörük Yurdu Haymana," içinde *Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Uluslararası Sempozyumu*, haz. Temuçin F. Ertan ve Kadri Unat, (Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2017), 59-70.

için ilgili mukataanın Saruhan Sancağı yerine Hüdavendigâr Sancağı'na nakledilmesi daha uygun olacaktır.¹⁷

Bir başlala olarak padişahla doğrudan irtibat kurabilme imkânı olan¹⁸ Hacı Ali Efendi'nin bu isteği pek karşılık bulmamıştır. Zira Saruhan mütesellimi 18. yüzyılın güçlü ayan ailelerindedir ve ilgili mukataa 1792 ve 1793 yılları için on dört bin kuruş¹⁹ bedel ile Karaosmanzâde Hacı Mehmed Ağa'ya iltizama verilmiştir. Bu noktada Başlala Hacı Ali Efendi'nin çok da nüfuzlu bir başlala olmadığını söylemek mümkündür.²⁰ Ya da III. Selim, zaten ilgili dönemde yeterince başının dertte olduğu ayanlardan birinin daha oklarını üzerine çekmekten imtina etmiştir.²¹

Saruhan mütesellimi ile aralarındaki yetki çatışmasında istediğini elde edemeyen Hacı Ali Efendi'nin başlalalık vazifesi 23 Kasım 1793'e kadar sürmüştür. Zira bu tarihte Başlala Hacı Ali Efendi, Fatih Sultan Mehmed Camii Vakfı ruznamçeciliği ile saraydan çerağ edilmiştir.²² Bu görev değişikliğinin Başlala Hacı Ali Efendi'nin kendi arzusuyla gerçekleştiğini belirtmek gerekir. Şöyle ki Fatih Sultan Mehmed Camii Vakfı ruznamçecisi vefat etmiştir. Bu sebeple de ruznamçeciliği boştur. Dolayısıyla Başlala Hacı Ali Efendi bu fırsatı değerlendirmiş ve ruznamçeciliğin kendisine verilmesini talep etmiştir. Ali Efendi'nin bu talebi, III. Selim tarafından hemen karşılık bulmuş ve Başlala Hacı Ali Efendi'ye Fatih Sultan Mehmed Camii Vakfı ruznamçeciliği ihsan olunmuştur.²³ Lakin III. Selim bununla yetinmemiştir ve Hacı Ali Efendi'nin “mecc-i re'fet ve şâyân-ı mekremet” olduğunu vurgulayarak ona mevkufatçılık payesi de tevdi etmiştir.²⁴

III. Selim'in kendisini onurlandırmasıyla takriben otuz yıl hizmet ettiği saraydaki görevinden ayrılan Başlala Hacı Ali Efendi, yeni vazifesi olan Fatih Sultan Mehmed Camii Vakfı ruznamçeciliğini yaklaşık on yıl sürdürmüş ve 3 Mayıs 1803'te de ölmüştür.²⁵ Vefatından

¹⁷ BOA. C.DH., 148/7375; AE.SSLM.III., 329/19098.

¹⁸ Serin, “Osmanlı Sarayında Başlalalık,” 465.

¹⁹ İlgili dönemde bir kuruş yüz yirmi akçeye denktir. Kuruş ile ilgili bk. Şevket Pamuk, “Kuruş,” içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), 458-159; Ömerül Faruk Bölükbaşı, “İstanbul'da Doğan Bir Osmanlı Sikkesi: Kuruş (Yeni Belge ve Tespitler Işığında Osmanlı Kuruşunun Ortaya Çıkış Hikâyesi),” içinde *Osmanlı İstanbulu VI*, ed. Feridun M. Emecen vd., (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2019), 399-415.

²⁰ Literatürde bazı başlalaların saray içinde entrikalara karıştığı ve büyük nüfuz sahibi oldukları belirtilmektedir. Kösem Sultan'ın katli işine karışmış olan IV. Mehmed'in başlalası Uzun Süleyman Ağa ile II. Mahmud'un başlalası Tayyar Efendi bunlara örnektir. Bk. Baykara, “Lala,” 71.

²¹ BOA. C.DH., 148/7375; AE.SSLM.III., 329/19098.

²² BOA. Cevdet Evkaf (C.EV.), 422/21366; TSMA.d., 75, 703; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* 1, 260; V. Sema Arıkan, *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993), 150.

²³ BOA. C.EV., 422/21366.

²⁴ BOA. C.ML., 90/4065. Mevkufatçı, yave bedelleri, mahlûl tımarların hasılatı, vakıf yerlerden hazineye ait olan gelir fazlaları vs. vergileri toplamakla görevli kişilere verilmiş bir unvandır. Bk. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* 2, 497-498.

²⁵ BOA. Hatt-ı Hümayun (HAT.), 1468/4; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* 1, 260.

sonra ise devlet, ilgili dönemde sıklıkla başvurduğu müsadere uygulamasıyla²⁶ Başlala Hacı Ali Efendi'nin de malvarlığına el koymuştur.

Başlala Hacı Ali Efendi'nin Muhallefatının Müsadere Süreci

III. Mustafa (1757-1774), I. Abdülhamid ve III. Selim dönemlerine şahit olan Başlala Hacı Ali Efendi, saraydan çerağ edilmiş bir devlet görevlisidir. Bu noktada devletin Başlala Hacı Ali Efendi'nin malvarlığına el koyması çok normaldir. Nihayetinde o askerî sınıftandır. Zaten ilgili dönemde pek çok devlet görevlisinin serveti müsadereye uğramıştır. Dolayısıyla Başlala Hacı Ali Efendi bir istisna teşkil etmez. Ancak Başlala Hacı Ali Efendi'nin mallarının müsadere edilmesiyle ilgili belgelerde farklı bir anekdot mevcuttur. Şöyle ki Başlala Hacı Ali Efendi'yi tanıyanlar, Ali Efendi'nin gelirinin çok, giderinin az olduğunu ve kendisinde hayli altın bulunduğunu haber vermişlerdir. Hatta Başlala Hacı Ali Efendi'nin ölümünden sonra eşlerinin mektep hocası Ankaralı Ali Efendi'yi Rum Mehmed Paşa Mahallesi'ndeki evlerine çağırarak ve Başlala Hacı Ali Efendi'nin evde olan çekmecesini açtırarak içindeki altın ve akçelerini çaldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca bir sandık eşyayı da yine mektep hocası Ankaralı Ali Efendi'nin evine sakladıklarını dile getirmişlerdir.²⁷

Bunun üzerine harekete geçen devlet, öncelikle Başlala Hacı Ali Efendi'nin işlerini bilen vekilharcıyı hapsedmiştir. Yapılan sorgulamada kendisinin bunlardan haberi olmadığını ve Başlala Hacı Ali Efendi'nin haremindedir olan para ve eşyayı eşlerinden başka kimsenin de bilmediğini beyan etmiştir. Dolayısıyla Hacı Ali Efendi'nin vekilharcı bu işten yakasını kurtarmıştır.

Başlala Hacı Ali Efendi'nin vekilharcının ardından devlet, olayın merkezinde yer alan mektep hocası Ankaralı Ali Efendi'yi sorguya çekmiştir. Ankaralı Ali Efendi, Başlala Hacı Ali Efendi öldüğünde konağa gittiğini ve çekmeceyi açtığını, akabinde de Ali Efendi'nin eşlerinin çekmecenin içinden iki yüz elli kuruş sayarak mührüyle birlikte kendisine verdiklerini söylemiştir. Aldığı iki yüz elli kuruşu ise cenaze masraflarına harcadığını vurgulamıştır. Hacı Ali Efendi'nin mührünün onda bulunmasını da eşlerinin birbirlerine güvenmemelerine bağlamıştır. Dolayısıyla Hacı Ali Efendi'nin eşleri, onun kardeşi ile diğerlerinin önünde muhafaza etmek amacıyla mührü Ankaralı Ali Efendi'ye vermişlerdir. Ayrıca Hacı Ali Efendi'nin eşleri tarafından evine sandık saklanmadığını da Ankaralı Ali Efendi beyan etmiştir. Eğer bu iftiradan kaynaklı kendisinde Başlala Hacı Ali Efendi'ye ait nakit ve eşya herhangi bir nesne çıkarsa verilecek cezayı kabul edeceğinin de altını çizmiştir. Zaten Ankaralı Ali Efendi, veliliğinin herkes tarafından bilindiğini, bu ana kadar da böyle şeylerin meydana gelmediğini, Başlala Hacı Ali Efendi'nin hanesinde olmasının da dostluk ve komşuluktan kaynaklandığını belirterek savunmasını sürdürmüştür. Nihayetinde Başlala Hacı Ali Efendi'nin kardeşi ve eşleri onun eve girmesini istemişlerdir.

²⁶ 18. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan savaşlarla birlikte müsadere uygulaması daha da yoğunlaşmış ve pek çok devlet görevlisi bu müsaderelerden payına düşeni almıştır. Yapılan bu müsaderelerden devlet, 1766-1794 yılları arasında toplam 11.663.484 kuruşluk bir gelir elde etmiştir. Bk. Ömerül Faruk Bölükbaşı, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhane-i Amire* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 173-175.

²⁷ BOA. C.ML., 198/8219.

Mektep hocası Ankaralı Ali Efendi'nin de kendisini aklamaları üzerine oklar Başlala Hacı Ali Efendi'nin eşlerine çevrilmiştir. Ancak Hacı Ali Efendi'nin her iki eşi de kocalarının bir akçe ve bir nesnesine dokunmadıklarını belirtmişlerdir. Sadece Başlala Hacı Ali Efendi'nin hayattayken onlara gelir olması için esham²⁸ hissesi²⁹ aldığını ve yaşadıkları hanenin yarısını da dörtte bir oranında hisseyle kendilerine miras bıraktığını açıklamışlardır.

Görüldüğü üzere Başlala Hacı Ali Efendi'yle ilgili yapılan soruşturmada herkes ağız birliği etmiş gibidir. Dolayısıyla devlet bu soruşturmada pek bir sonuç elde edememiştir. Yine de Başlala Hacı Ali Efendi'nin muhallefati müsadere edilmiştir. Bu doğrultuda başbakikulu ağa, miri kâtibi ve muhallefet halifesi Hacı Ali Efendi'nin Üsküdar'da Eski Hamam civarındaki Rum Mehmed Paşa Mahallesi'nde bulunan hanesine gelerek hem Başlala Hacı Ali Efendi'nin hem de eşleri Habibe ve Nefise hatunlar ile yeğeni Ayşe Hatun'un mallarını zapt etmişlerdir.³⁰

Müsadere işlemlerinin ardından Başlala Hacı Ali Efendi'nin sahip olduğu tek evi eşlerine bırakılırken eşlerinin³¹ ve yeğenin eşyaları³² da kendilerine verilmiştir. Kalan muhallefati ise satışa çıkarılmıştır. Bu satıştan otuz beş bin iki yüz otuz dokuz buçuk kuruşluk bir gelir elde edilmiştir.³³ Fakat bunun hepsi devlete kalmış değildir. Zira bu meblağdan bin yedi yüz yirmi beş kuruş Başlala Hacı Ali Efendi'nin kardeşi Hacı Emrullah Ağa'ya bırakılmıştır. Çünkü hayatta iken Hacı Ali Efendi kardeşinden bazı işleri için harcama yapmasını istemiştir. Ancak bunların detayları hakkında bir bilgi kaynaklarda mevcut değildir.³⁴

Bunlar haricinde yine Başlala Hacı Ali Efendi'nin eşlerine de beş yüzerden biner kuruş ödenmiştir. Zira Başlala Hacı Ali Efendi hayattayken nikâh bedeli olarak her bir eşine beş yüzer kuruş "mehr-i mü'eccel" taahhüt etmiştir. Dolayısıyla devlet, miri kâtibi huzurunda gerçekleşen mahkemede bunu ispat eden eşlere mehr-i mü'eccellerini vermiştir.³⁵

Başlala Hacı Ali Efendi'nin Üsküdar'daki evinde bulunup bir kısmı eşlerine iade edilen ve bir kısmı da satışa çıkarılan eşyaları haricinde, sarraf Şapçı Musa Yahudi'den yirmi iki bin

²⁸ Esham, Osmanlılar'da 1775-1870 döneminde uygulanan bir iç borçlanma sistemidir. Mukâata adıyla bilinen vergi kalemlerinden bazılarında ait yıllık nakdi gelirlerin, faiz denilen belirli bölümlerinin sehimler halinde dilimlenerek özel şahıslara "muaccele" adı verilen bir peşin meblağ karşılığında kaydıhayat şartı ile satılmasıdır. Kadın veya erkek, müslüman veya gayrimüslim, askerî veya reâyâ her Osmanlı tebaası sehim satın alabilirdi. Geniş bilgi için bk. Mehmet Genç, "Esham," içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), 376-380.

²⁹ Bu hisseler için bk. BOA. AE.SSLM.III., 185/11146, 329/19098.

³⁰ BOA. C.ML. 198/8219; D.BŞM.MHF.d., 13116, 13117.

³¹ Ali Efendi'nin eşlerine iade olunan eşyaları, onların gündelik yaşamında kullanabilecekleri elbise, bilezik vs. takı, yorgan, yastık, döşek, minder, perde, çarşaf, şal, şamdan, ibrik, tencere, tas, tava, sini, fincan, kutu, çekmece gibi çeşitli mallardan oluşmaktadır. Bu noktada hayattayken Ali Efendi'nin eşlerine eşit davrandığını da belirtmek lazımdır. Zira her iki eşinin de 1'er altın bileziği vardır. Bk. BOA. D.BŞM.MHF.d., 13117.

³² Yeğeni Ayşe'nin Ali Efendi'nin evinden çıkan eşyaları ise 13 yastık, 8 minder, 1 kilim, 2 şilte, 1 nühas mangaldan ibarettir. Bk. BOA. D.BŞM.MHF.d., 13117.

³³ Muhallefet kaydındaki toplam hesap 32.517,5 kuruştur. Ancak satışlar tek tek hesaplandığında bu rakam çıkmaktadır. Bk. BOA. D.BŞM.MHF.d., 13116.

³⁴ BOA. C.ML., 211/8676.

³⁵ BOA. C.ML., 84/3869.

dokuz yüz yirmi yedi kuruş alacağı vardır. Muhtemelen sarrafın Hacı Ali Efendi'ye olan bu borcu, birlikte giriştikleri iltizam yatırımlarından dolaydır. Ancak devlet bunun dokuz bin iki yüz doksan dokuz kuruşunu sarrafa bırakmıştır. Çünkü Başlala Hacı Ali Efendi'nin de Şapçı Musa'ya borcu bulunmaktadır.

Şapçı Musa Yahudi, ilgili borçtan geriye kalan on üç bin altı yüz yirmi sekiz kuruşun beş bin altı yüz yirmi sekiz kuruşunu hazineye teslim etmiştir. Dolayısıyla sarrafın zimmetinde sekiz bin kuruşluk bir bakiye görünmektedir. Fakat Başlala Hacı Ali Efendi'nin Silivri mukataasından on sekiz bin kuruş, Gördos bac-ı bazar mukataasından üç bin beş yüz kuruş ve Azizli mukataasından dört bin kuruş olmak üzere 1802 ve 1803 yılları iltizam bedellerinden toplamda yirmi beş bin beş yüz kuruşluk bir makbuzu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle ilgili meblağın mültezimleri tarafına reddi gerektiğinden Şapçı Musa'nın sekiz bin kuruşu hazineye vermemiş olması muhtemeldir. Zira bu makbuz için devlet, Başlala Hacı Ali Efendi'nin eşyaları arasında bir iki bin kuruş eder bir adet elmaslı bıçak, bir elmaslıca saat, bir iki yüzük ve biri deli (mecnûne) olmak üzere, dört adet cariyesi bulunduğunu belirtmekte, diğer eşyaların çok da değerli olmadığını altını çizmektedir.³⁶ Kısaca Başlala Hacı Ali Efendi'nin eşyalarını müsadere eden imparatorluk, bu işten çok da karlı çıkmamış gözükmektedir.

Başlala Hacı Ali Efendi'nin Muhallefatı

Başlalalık ve Fatih Sultan Mehmed Vakfı ruznamçeciliği yapmış olan Hacı Ali Efendi, Üsküdar'da Rum Mehmed Paşa Mahallesi'nde hariciye ve dâhiliyeden oluşan iki kısımlı bir eve sahiptir. Ayrıca iki eşli olan Hacı Ali Efendi, iki eşini de geçindirebilecek kadar servet edinmiştir. Zaten Ali Efendi'nin evinde beş adet köle de mevcuttur.³⁷ Bunlardan erkek olanın ismi Mahir'dir ve o azatlıdır. Diğer dört köle ise kadın cariyelerdir ve bunların ikisi Gürcü, biri zenci, yani Afrikalı ve öteki de Nemçeli (Avusturya)'dir. Bu cariyelerin adlarına gelince Gürcü olanlar Nazenin ve Seyyibe Ziba, zenci olan Amber ve öbürü de Nemçe Güzeli (hubân) olarak belgelerde geçmektedir.

Mahir haricindeki öteki köleler satılmıştır. Bunlardan Seyyibe Ziba önce bin sekiz yüz kuruşa Sergulam İbrahim Ağa'ya, ardından da iki bin beş yüz kuruşa Sehil Efendi'ye verilmiştir. Nazenin de benzer bir süreçten geçmiştir. İlk olarak Tellak Hafız bin dört yüz kuruşa Nazenin'e talip olurken, bakire olması nedeniyle, sonrasında Sehil Efendi kendisine iki bin kuruş değer biçmiştir. Hacı Ali Efendi'nin eşi Habibe kadın Amber'i yedi yüz kuruşa geri alırken, Bedestenli İsmail Ağa da Nemçe Güzeli'ne altı yüz kuruş saymıştır. Ancak Bedestenli İsmail Ağa, akıllı olduğunu düşünerek aldığı Nemçe Güzeli'ni deli çıktı diye akabinde geri iade etmiştir.³⁸

Başlala Hacı Ali Efendi'nin bu köleleri nasıl ve hangi niyetle edindiğini bilmiyoruz. Kölelerin kaçmaya çalıştıkları bir mekân olan Üsküdar'da bu işin ticaretiyle ilgileniyor olması ihtimal dâhilindeyken³⁹ ev işleri için eşlerine yardım etmek amacıyla da bu köleleri edinmiş

³⁶ BOA. C.ML., 198/8219.

³⁷ Hacı Ali Efendi'nin muhallefatı için bk. BOA. D.BŞM.MHF.d., 13116, 13117.

³⁸ BOA. Cevdet Saray (C.SM.), 126/6319.

³⁹ Bk. Zübeyde Güneş Yağcı, "Kölelerin Kaçmaya Çalıştıkları Mekân Üsküdar (XVI-XVIII. Yüzyıllar)," içinde

olması muhtemeldir. Belki de güzel olanları kendi haremine katmıştır. Yine de her ne maksatla elde edilmiş olursa olsun bu kölelerin Başlala Hacı Ali Efendi'nin zenginliğinin bir göstergesi olduğunu belirtmek gerekir. Nihayetinde Osmanlı dünyasında köle sahibi olmak ve onları elde tutmak pahalı bir iştir. Bu noktada Başlala Hacı Ali Efendi'nin ekonomik gücünün bunun altından kalkmaya yetecek türden olduğunun altı çizilmelidir.

Köleler dışında Başlala Hacı Ali Efendi'nin evindeki diğer değerli eşyalara bakacak olursak Ali Efendi'nin evinde nakit olarak yüz kırk beş beyaz kuruş çıkmıştır. Hacı Ali Efendi'nin bu parayı kendisinin ve ailesinin gündelik harcamasına ayırmış olması muhtemeldir. Bunlar haricinde beş yüz kırk üç yaldız altını, yirmi altısı tam ve on üçü rub' olmak üzere otuz dokuz zer-mahbûb ve on dört riyal evde bulunmaktadır. Yüksek ihtimalle bunlar zor günler için yapılan birikimlerdir. Paraya çevrilmesi kolay olan zümrüt habbe ve altın köstekli, kabzası ve tepesi elmaslı, mine işlemeli bir bıçak, bir küçük kırmızı yakut yüzük, bir elmaslıca zümrüt yüzük, bir zümrüt yüzük taşı, bir küçük altın saat, bir elmaslıca altın saat, altın kapaklı bir maden hokka ve bir inci küpe de bunlara ilave olunmaktadır. Yine eşlerine iade edilen malları arasında da yükte hafif pahada ağır olan, altın ve elmastan yapıma iki bilezik, iki yüzük, sekiz iğne ve altı broş vs. kıymetli eşyalar da mevcuttur.

Bu eşyalardan zümrüt habbe ve altın köstekli, kabzası ve tepesi elmaslı, mine işlemeli olan bıçak iki bin iki yüz kuruşa alıcı bulmuştur. Elmaslıca altın saat dört yüz elli kuruşa satılırken elmaslıca zümrüt yüzüğe iki yüz kuruş değer biçilmiştir. Altın kapaklı maden hokka da yüz kırk kuruşa gitmiştir. Bu eşyaları alan ise sarayın baş hazinedarıdır. Bir küçük yakut yüzük de kırk altı kuruşa Sahib Efendi'ye verilmiştir.

Bu değerli eşyalar bile tek başına Başlala Hacı Ali Efendi'nin zenginliğini açık olarak gözler önüne sermektedir. Ancak Hacı Ali Efendi'nin muhalledatı bunlarla sınırlı değildir. Ali Efendi'nin yüz otuz bir kuruş ile yüz elli üç kuruşa alıcı bulan biri doru, diğeri kır iki atı vardır. Bu noktada sekiz ile elli kuruş arasında fiyatları değişen eğer, rikab, gaşiye, raht, başlık, kayış gibi at binit takımları da onları tamamlamaktadır ve bunların bir kısmı simli, sırmalı ya da Banaluka, Humus ve Erzurum işi mallardır. Yine dört yüz kuruş değerindeki Cezayir işi bir piştov ile iki yüz otuz bir kuruş değerindeki bir simli taban kılıç da bunlara ilave olunmaktadır ki silahlar bir askerî sınıf mensubunun olmazsa olmazlarıdır. Bununla birlikte Başlala Hacı Ali Efendi'nin bir kayığı olması da muhtemeldir. Zira çukadan yapıma iki kayık minderi kayıtlara yansımıştır.

Yaklaşık on yıl Fatih Sultan Mehmed Vakfı ruznamçeciliği yapan Başlala Hacı Ali Efendi'nin evinde bir kâğıt, bir divit, on hokka, altı kalemtraş vs. malzemelerin çıkması normaldir. Hacı Ali Efendi, cüz okumak için bir de iskemleye sahiptir. Hac vazifesini yerine getirmiş olan Ali Efendi'nin evindeki kitaplar da ağırlıklı dinidir: Kütahyalı hattıyla yazılmış bir Mushaf-ı Şerif, bir Şifâ-i Şerif, bir İrâde-i Cezviyye, bir Ayetü'l-veled, dört Delâil Şerhi, yedi Dîvân-ı Alâ'i, bir cüz ve bir yazma tarih. Bu noktada Başlala Hacı Ali Efendi'nin dinî kitaplar dışında çok da okuma düşkününü bir kişi olmadığını vurgulamak lazımdır.

Bu kitaplardan Mushaf-ı Şerif Hafız Ahmed Efendi tarafından yüz elli kuruşa alınmıştır. Delail'in bir cildi ise kırk kuruşa Sipahi Efendi'ye satılmıştır. Şifâ-i Şerif on altı kuruşa giderken yedi cilt Dîvân-ı Alâ'i'ye on iki kuruş ödenmiştir. Bütün bunlar, bilginin yaygınlaşması bağlamında Osmanlı'da kitapların⁴⁰ nasıl el değiştirdiğinin de göstergesidir.

Gözlük, dürbün, matara, berber takımı gibi farklı kişisel eşyaları da bulunan Başlala Hacı Ali Efendi, çay ve kahvenin yanı sıra tütün ve nargile içmektedir. Ailenin diğer fertlerinin de bunları tüketmiş olması muhtemeldir. Ayrıca çay, kahve, tütün ve nargilenin gelen misafirlere de ikram edilmiş olması ihtimaldir. Bu doğrultuda Hacı Ali Efendi'nin evinde Saksoniye ve maden otuz iki fincan, beş cezve, yedi kahve ibriği ve yirmi kıyye kahveyle birlikte biri yaldızlı beş tütün kutusu, iki sandık tütün, bir sandık çay, başlığı gümüşten iki billur nargile ve imamesiz otuz beş kiraz çubuğu bulunmaktadır. Nargile şişeleri dört-beş kuruşa giderken gümüş başlıklar yüz beş kuruş değerindedir.

Başlala Hacı Ali Efendi, koku olarak ise evinde öd ağacı, amber ve kurs kullanmıştır. Zira evinden yüz elli kıyye, yani üç yüz elli üç buçuk kuruş değerinde öd ağacı ile elli kuruş değerinde kurs satılmıştır. Amber de iki yüz kıyye civarındadır. Bu öd ağaçları, amber ve kurslar, eşlerine iade edilen gülabdanlar ile buhurdanlarda yakılmış olmalıdır. Aynı zamanda bunlardan macun da yapılmaktadır ve bunların eczası ile hokkaları da Başlala Hacı Ali Efendi'de vardır. Zaten bir başlala olarak Hacı Ali Efendi bunları çok iyi biliyor olmalıdır. Zira başlalalar, göreve atandıklarında ve Ramazan aylarında padişah ile hanedan mensuplarına bu macun ve kokulardan hazırlamaktadır.⁴¹ Dolayısıyla bütün bunlar, Hacı Ali Efendi'nin başlalalığında kalma bir alışkanlığı olmalıdır.

Öte yandan Başlala Hacı Ali Efendi'nin dış görünüşü ile giyim kuşamına dikkat eden birisi olduğunu da belirtmek gerekir. Zira değerleri on beş ile sekiz yüz on kuruş arasında değişen on dokuz adet şal, çuka ve geziye kaplı samur paçası ve nafesi, nimten, kontoş, kakum, erkân kürkleri, binişler ve cebeleri bulunmaktadır. Bunların bazıları mavi, lacivert ve petrol renklerinde yapılmıştır. Bunları takkeler, çakşırlar, kavuklar, gömlekler, uçkurular, donlar, destarlar ve işlemeli-işlemesiz entariler ile yerli ya da Hint işi envaiçeşit kumaşlar tamamlamaktadır. Bu kumaşların bir kısmı top olarak kayıtlıdır. Ayrıca Başlala Hacı Ali Efendi'nin biri yeni olan iki çift çizmesi vardır. Hint işi zerli iki takkesi de iki yüz yetmiş kuruşa satılmıştır.

Başlala Hacı Ali Efendi'nin ev eşyalarına gelince, Ali Efendi, halı, kaliçe seccadeler ve keçe kilimlerle evinin zeminini kaplamıştır. Bunların değeri yirmi ile otuz beş kuruş arasındadır ve bazıları Türkmen işiyken bazıları da Banaluka yapımıdır. Yine sepet ve tahta sandıklar ile Hacı Mahmud Usta'nın yaptığı divan da öteki eşyaları tamamlamaktadır. Billur ve avize şamdanlar, aynalar, asma ve çalar saatler, fenerler, mangallar, kapı ve pencere perdeleri, yastıklar, yorganlar, çarşafklar, havlular, makrameler ve minderler de bunlara ilave olmaktadır. Bir kısmı köhne bir kısmı yeni olan bu eşyalar, İngiliz, Leh, Hint ve Kıbrıs işidir. Çuka, basma, şal gibi çeşitli kumaşlardan yapılmış yorgan, yastık ve minderlerin içleri, pamuk, yapağı, keten ve kenevir ile

⁴⁰ Bilginin yaygınlaşmasında kitapların önemi ile ilgili bk. Esra Muhacir, "Osmanlı Üsküdar'ında Bilginin Toplumsallaşması XVI-XVIII. Yüzyıllar (Şer'iyye Sicilleri Işığında)" (Doktora Tezi, İstanbul Üni. SBE, 2022).

⁴¹ Bunlarla ilgili bk. Serin, "Osmanlı Sarayında Başlalalık," 461-488.

doldurulmuştur. Saatler seksen beş ile yüz altmış kuruş aralığında alıcı bulurken bir dökme mangal da dört yüz elli kuruşa satılmıştır.

Evinde masa ve sandalye olmayan Başlala Hacı Ali Efendi'nin mutfak eşyaları da Doğu-Batı sentezidir. Bunlar tabak, bardak, kaşık, ibrik, güğüm, leğen, fanus, sini, tepsi, sürahi, sahan, kâse, kepçe, tencere, tava, kazan, süzgülü gibi her evde olması gereken türden parçalardır. Bazıları maden bazıları bakır bazıları da billurdan yapılmış olan bu eşyaların fiyatları ise bir kuruştan üç yüz elli kuruşa kadar değişik oranlardadır. Temizlik ürünü olarak da bir miktar sabun kayıtlarda bulunmaktadır. Aydınlatma için ise Başlala Hacı Ali Efendi balmumu kullanmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Başlala Hacı Ali Efendi, 18. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda görev yapmış, ancak literatürde kendine çok da yer bulamamış bürokratlardan yalnızca biridir. III. Mustafa, I. Abdülhamid ve III. Selim dönemlerine şahitlik eden Ali Efendi, kariyerine Enderun'daki odalardan biri olan kilerci koğuşunda başlamış ve ardından hane-yi hassa ağaları arasına katılarak başlalılığa kadar yükselmiştir. Yaklaşık otuz yıllık saray hizmetinin akabinde de mevkufatçılık payesi ile onurlandırılan Ali Efendi, Fatih Sultan Mehmed Camii Vakfı ruzmançeciliği ile saraydan çerağ edilmiş ve 3 Mayıs 1803'te de kendisine yaşam alanı olarak seçtiği Üsküdar Rum Mehmed Paşa Mahallesi'ndeki hanesinde vefat etmiştir. Bu noktada da Hacı Ali Efendi bir Üsküdarlı olarak bu makalede kabul edilmektedir.

Bu doğrultuda Üsküdar'da yaşamış bir Osmanlı efendisi olarak Başlala Hacı Ali Efendi'nin zengin bir Üsküdarlı profili çizdiğini ve bu zenginliğini hayatına da aksettirdiğini belirtmek gerekir. Nihayetinde müsadere edilen mallarının açık artırmayla satışından yaklaşık otuz beş bin kuruş bir gelir elde edilmiştir ve buna iltizam girişimleri sebebiyle sarraf Şapçı Musa'dan olan alacağı ile ailesine iade edilen evi ve eşyaları dâhil değildir. Dolayısıyla sadece bu miktar bile 18. yüzyıl Osmanlı dünyasında belirlenen takriben sekiz yüz otuz üç ile sekiz bin üç yüz otuz üç kuruş değerindeki zenginlik eşiklerinin⁴² çok üzerindedir. Bu açıdan Başlala Hacı Ali Efendi'nin "gelirinin çok, giderinin az olduğu" şeklindeki söylemler boşuna olmasa gerektir, ki zaten iki eş ve beş köle ile, Üsküdar'da hariciye ve dâhiliyeden oluşan iki kısımlı bir eve sahip olmak da başka türlü olası gözükmemektedir. Ancak Başlala Hacı Ali Efendi'nin saraydan çerağ edilmiş bir devlet görevlisi olduğu da göz ardı edilmemelidir.

Bu noktada Başlala Hacı Ali Efendi'nin zengin olmak ve zengin kalmak için akıllı davrandığını da vurgulamak gerekir. Zira Ali Efendi, servet sahibi olmak amacıyla iltizam sektörüne girmiştir ve bir sarrafla iş birliği içerisindeydi. Zaten 18. yüzyılda vergi toplayıcılığı servet birikimi yolunda imparatorluğun kulları arasında önceliklidir ve bu çerçevede de kullar, iltizam çarkını döndüren imparatorluğun finans burjuvazisi olan sarraflarla⁴³ sıklıkla iş görmüşlerdir, ki Başlala Hacı Ali

⁴² Bunlarla ilgili bk. Cenk Reyhan, *Osmanlı'da Kapitalizmin Kökenleri* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008), 254; Gülser Oğuz, "Bir Osmanlı Kentinde Taşınır ve Taşınmaz Mal Varlığına Dayalı Servet Analizi: Edirne Örneği" (Doktora Tezi, Ankara Üni. SBE, 2013), 85, 89.

⁴³ Osmanlı sarraflarıyla ilgili geniş bilgi için bk. Ömerül Faruk Bölükbaşı, "İstanbul Sarrafları (1691-1835)," *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 30, (2014): 19-96; Ertan Ünlü, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı'da Sarraflar ve İlişki Ağları* (İstanbul: Timaş Akademi Yayınları, 2024).

Efendi'de de durum benzerdir ve bu açıdan Ali Efendi 18. yüzyıl Osmanlı bürokratlarıyla uyum göstermektedir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Ali Emiri Sultan Selim III (AE.SSLM.III), 329/19098, 185/11146.
 BOA. Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Muhallefat Halifelîği Kalemî Defterleri (D.BŞM.MHF.d), 13116, 13117.
 BOA. Cevdet Dahiliye (C.DH), 148/7375.
 BOA. Cevdet Evkaf (C.EV), 422/21366.
 BOA. Cevdet Maliye (C.ML), 84/3869, 211/8676, 198/8219, 90/4065.
 BOA. Cevdet Saray (C.SM), 126/6319.
 BOA. Hatt-ı Hümayun (HAT), 1468/4.
 BOA. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterler (TSMA.d), 75, 94, 703.
 BOA. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrak (TSMA.e), 217/4.

2. Araştırma Eserleri

- Arıkan, V. Sema. *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.
- Baykara, Tuncer. "Lala." *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 27:70-71. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.
- Bostan, M. Hanefi. "Üsküdar." *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 42:364-368. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- Bozkurt, Fatih. "Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)." Doktora Tezi, Sakarya Üni. SBE, 2011.
- Bölükbaşı, Ömerül Faruk. *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhane-i Amire*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- _____. "İstanbul Sarrafları (1691-1835)." *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 30, (2014): 19-96.
- _____. "İstanbul'da Doğan Bir Osmanlı Sikkesi: Kuruş (Yeni Belge ve Tespitler Işığında Osmanlı Kuruşunun Ortaya Çıkış Hikâyesi)," içinde *Osmanlı İstanbulu VI*, Editör: Feridun M. Emecen vd., 399-415. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Genç, Mehmet. "Esham." *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 11: 376-380. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.
- İpşirli, Mehmet. "Enderun." *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 11:185-187. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.
- Kalafat, Murat. "Üsküdar: Harem Kadınlarının Prestij Sahası." *Art-Sanat* 14, (2012): 185-209.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî 6 Cilt*, Hazırlayan: Nuri Akbayar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Muhacir, Esra. "Osmanlı Üsküdar'ında Bilginin Toplumsallaşması XVI-XVIII. Yüzyıllar (Şer'iyye Sicilleri Işığında)." Doktora Tezi, İstanbul Üni. SBE, 2022.

- Neumann, Christoph K. "Birey olmanın alameti olarak tüketim kalıpları 18. yüzyıl Osmanlı meta evreninden örnek vakalar." *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar* 8, (2009): 7-47.
- Oğuz, Gülser. "Bir Osmanlı Kentinde Taşınır ve Taşınmaz Mal Varlığına Dayalı Servet Analizi: Edirne Örneği." Doktora Tezi, Ankara Üni. SBE, 2013.
- Öğün, Tuncay. "Osmanlı Devleti'nde Müsadere Uygulamaları." İçinde *Osmanlı Ansiklopedisi*, 6:371-383. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Özcan, Tahsin. "Muhallefât." İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 30:406- 407. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005.
- Özgül, İrfan ve Murat Çetin. "Üsküdar'ın Bir Osmanlı Kenti Olarak Şekillenmesinde Rum Mehmed Paşa Camiisi'nin Etkisi," içinde *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX* 3, Editör: Coşkun Yılmaz, 367-389. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları, 2017.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimleri Sözlüğü* 1. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, 1983.
- Pamuk, Şevket. "Kuruş." İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 26:458-459. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.
- Reyhan, Cenk. *Osmanlı'da Kapitalizmin Kökenleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.
- Sabeve, Orlin. "Osmanlı Toplumsal Tarihi İçin Değerli Kaynak Teşkil Eden Tereke ve Muhallefat Kayıtları," içinde *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi 21-23 Kasım 2012 Bildiriler I*, Hazırlayan: Mehmet Yıldırım ve Songül Kadıoğlu, 259-272. Ankara: TC. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, 2013.
- Serin, Sinem. "Osmanlı Sarayında Başlalalık ve Başlala Kulesi." *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 9/27, (2021): 461-488.
- Taş, Hülya. "Osmanlı Taşra Yönetiminde Yetki Alanı Çatışmaları: Yörük Yurdu Haymana," içinde *Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Uluslararası Sempozyumu*, Hazırlayan: Temuçin F. Ertan ve Kadri Unat, 59-70. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2017.
- Telci, Cahit. "Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsadere Süreci." *Tarih İncelemeleri Dergisi* 22/2, (2007): 145-166.
- Ünlü, Ertan. "18. Yüzyılda Osmanlı Eliti Bir Darphane Sarrafının Muhallefatı: Bedros Nam-ı Diğer Petraki." *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 43, (2018): 284-287.
- _____. *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı'da Sarraflar ve İlişki Ağları*. İstanbul: Timaş Akademi Yayınları, 2024.
- Yağcı, Zübeyde Güneş. "Kölelerin Kaçmaya Çalıştıkları Mekân Üsküdar (XVI-XVIII. Yüzyıllar)," içinde *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII II*, Editör: Coşkun Yılmaz, 267-283. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları, 2005.